

"Mən Qərbi azərbaycanlıyam" rubrikasında 1891-ci ildə İrəvanda doğulan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ictimai və siyasi xadimi, Sosialistlər Fraksiyasının üzvü, Hümmət Partiyasının üzvü, AXC Torpaq və Əmək Naziri Əkbərağa (Əkbər ağa) Şeyxülislamovdan danışacağıq. Ömrü qürbətdə başa çatan Ə.Şeyxülislamov Azərbaycanda milli hökumətin qurulması və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qorunması üçün mücadilə verən dövlət xadimlərindən biridir.

Ə.Şeyxülislamovun heyət və fəaliyyətini araşdıran alimlərin yazılarında qeyd edilir ki, o, orta təhsilini İrəvan gimnaziyasında başa vurduqdan sonra 1912-ci ildə Peterburq Yol Mühəndisliyi İnstitutuna daxil olub. Lakin 1917-ci ildə Rusiyada fevral - burjuva inqilabı baş verəndən sonra vəziyyətlə əlaqədar olaraq Ə.Şeyxülislamov institutda bütün dərslərini başa vurduquna baxmayaraq, ali məktəbi bitirmək haqqında diplomu almaqdan vətəne qayıtmalı olub.

"Bir az o tərəfdə Əkbərağa Şeyxülislamov yatır"

Tədqiqatçıların verdiyi məlumatlara görə, Əkbərağa Şeyxülislamov 1961-ci il martın 2-də vəfat edib və Parisin yaxınlığındakı müsəlman qəbiristanlığında dəfn olunub. Tədqiqatçıları qeyd edir ki, öz dövrünün siyasi və ictimai xadimi Mustafa bəy Vəkilov Ceyhun bəy Hacıbəyli-nin dəfnində iştirak edərkən Əkbər ağa Şeyxülislamovun qəbrini də ziyarət edir və o, Ceyhun bəyin vəfatının ildönümünü münasibətlə "Mücahid" jurnalında çap etdirdiyi "Parisdə bir məzar daha" adlı məqaləsində yazırdı: "Bir az o tərəfdə Əkbərağa Şeyxülislamov yatır"

Parisə əbədi səyahət... Tədqiqatçıları yazırlar ki, 1918-ci ilin fevralında Ə.Şeyxülislamov Zaqafqaziya seyminin üzvü seçilib və o, həmin il fevralın 28-də seym tərəfindən təsdiq olunan müsəlman fraksiyasının tərkibindəki Hümmət partiyasının üzvü idi. Qeyd olunana görə, Şeyxülislamov Zaqafqaziya seymi tərəfindən Türkiyə hökuməti ilə sülh danışıqları aparmaq üçün 1918-ci il martın 1-də yarımlıq nüməyəndə heyətinin tərkibinə daxil idi. O, həmçinin Zaqafqaziya hökumətində daxili işlər nazirinin müavini vəzifəsini icra edirdi.

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Demokratik Respublikası elan olundu. Əkbərağa Şeyxülislamov bitərəf Fətəli xan Xoyskinin təşkil etdiyi birinci kabinetdə torpaq və əmək naziri vəzifəsini tutdu. Həmin il iyunun 17-də kabine bütövlüklə istefaya çıxıldığı üçün tutduğu vəzifəni tərk etdi.

1918-ci il dekabrın 7-də Bakıda tənənəli

suretdə açılmış Azərbaycan parlamentinə üzv seçilib. O, parlamentdə Sosialistlər Fraksiyasının tərkibinə daxil idi. Ə.Şeyxülislamov parlamentin açılışında daxil olduğu fraksiyanın adından bəyannaməni oxuyur. M.Ə.Rəsulzadədən sonra sosialistlər ittifaqı adından Aslan bəy Səfikhürdski çıxış edir.

Söz Hümmət fraksiyası təmsilçisi Əkbər ağa Şeyxülislamovna verilir. O, çıxışında deyir: "Möhtrəm Parlament əzəsi! Bu gün möhtərəm və səmimi revolyusionerlər üçün böyük gündür. Bu asılan bayraq o inqilabın atəşidir. Biz sosialistlər məramnaməmizin üçüncü maddəsində ümum millətlərin azadəliyini və qardaşlığını yazmış və şüarı bayrağımızda qaldıraraq yürütmüşük və yürüyürük. Mən özümü o şexslərə tuturam ki, bizi beynəlmiləllikdə müttəhim və millətə zidd hesab edirlər. Beynəlmiləllik ümumi bəşəriyyətin azadə yaşaması və işləməsi deməkdir (alqışlar).

Xarici düşmənin o qədər də qorxulu deyildir. Daxili isə xarici düşməndən daha qüvvətlidir. Bunlar Tomsonun yanına qaralıq bucaqlardan keçib. Azərbaycanı yıxmaq, milli müqəddəratımızı əlimizdən almaq istəyirdilər (sürəklil alqışlar). Biz sosialistlər Azərbaycan Cümhuriyyəti yolda addımları bir daha geri götürməyəcəyik (alqışlar). Biz demişik ki, idarələrin fəhlə və kəndçilər sinfi iştirakı ilə təşkil edilən millətlər yaşayacaqdı. Camaat Hökumətinin işindən heç bir zaman kənar və bixəbər qalmamalıdır. İndi hamı millətlər bizim əsasları qəbul etmişlərdir. Almaniya imperatorluğu da yığılıb dekorativ şəkildə düşmüşdür. Və eşitdiyimiz Vilson prinsipləri, Vilsonun deyil, bütün dünya sosialistlərinin prinsipləridir (alqışlar). İnsan bu cərgəyə daxil olmaq üçün bir sinfe malik olmalıdır. İndi bizə nəsil, sənət lazımdır ki, insanlar cərgəsinə daxil olaq. Cümhuriyyət inama daxil olmaq üçün bu yolla çalışdıq, şəxsi mənfəətlərdən ötrə bizləri millətə düşmənlər Milliy Komitəni dağıtdılar. Onların səhvi mələm oldu.

Məndən irəli nitq söyləyən arkadaşım unudu, desin ki, bütün millət azad olmalıdır. Millətimizin yansı təşkil edən qadınlar qul sifətindədirlər. Biz onlara insan sifətində baxmalıyıq (sürəklil alqışlar). Millətin yarısı işləyib, yarısı işləməyə, o millət çolaqdır. Üzərinə heç bir xeyir yetirə bilməz. Bu gün qadınlarımız gələcək övladlarımızı tərbiyə verməkdədirlər. Əgər onlar azadə olmasalar, dövlət və Vətənimizi müdafie edən azad fikirlil övlad dəxi yetirə bilməz, özləri qul və əsir insanlar yaradırlar (alqışlar)..."

N.Yaqublu vurğulayır ki, 1918-ci il dekabrın 20-də Parlamentin dördüncü fəvqəladə iclası keçirilir. İclasın açılışında

bu Ağaevin sədrliyi və Rəhim bəy Vəkilovun katibliyi ilə açılır. M.Ə.Rəsulzadə Türk Ədəmi Mərkəziyyət - Müsavat Partiyası adından bəyannaməni oxuyur. M.Ə.Rəsulzadədən sonra sosialistlər ittifaqı adından Aslan bəy Səfikhürdski çıxış edir.

"Bu asılan bayraq o inqilabın atəşidir"

Tarix elmləri doktoru Nəsiman Yaqublu Ə.Şeyxülislamov haqda yazır: "...Ə.Şeyxülislamovun Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ən mühüm fəaliyyəti də Parlamentdəki çıxışlarıdır. O, parlamentdəki fəaliyyətini 1919-cu ilin yanvarın 9-na qədər davam etdirmiş, sonra Azərbaycan Nüməyəndə Heyətinin tərkibində Fransaya getmişdir. 1918-ci ilin dekabrın 7-də Azərbaycan Parlamenti fəaliyyətə başladı. Parlamentdə təmsil olunanlardan biri Əkbər ağa Şeyxülislamov idi. O, Parlamentdə sosialist fraksiyasının tərkibinə daxil idi. 1918-ci ilin dekabrın 10-da Parlamentin ikinci iclası keçirilir. İclas Həsən

Ömrünü qürbətdə bitirmiş daha bir məşhur azərbaycanlı - Parisdən qayıda bilmədi..

çıxış edən H.Ağaev bildirir ki, Parlamentin fəvqəladə iclas keçməsinə səbəb iki başlıca hadisədir: birincisi, gürcü-erməni millətləri arasında qeyri-rəsmi müharibənin aparılması və ermənilərin Gəncə qəzasında, Ağdamda, Şuşada, Cəbrayıl və Zəngilanda vəhşiliklər törətməsi-dir.

Vətəndə keçən son gün...

O yazır ki, Ə.Şeyxülislamov baş vermiş hadisələrin öz-özündən, yaxud təsadüfdən olmadığı, bu hərəkətin hazırlanmış bir layihə əsasında baş verdiyini qeyd edir. "O, bildirir ki, bu layihə daşnaklar tərəfindən hazırlanmış və indi icra edilməkdədir. Ə.Şeyxülislamov Azərbaycan torpaqlarının onların proqramı ilə Ermənistana verilməsinin qəbul edilməzliyini, qan tökülmədən, sülh yolu ilə hədd məsələsinin həllini vacib sayıb.

1919-cu ilin yanvarında Ə.Şeyxülislamovun da daxil olduğu Azərbaycan Sülh Konfransına gedən Nüməyəndə Heyətini təntənəli yola salma mərasimi oldu. Başda Nazirlər Şurasının sədri F.X.Xoyski okmaqla nazirlər, Parlamentin əksər üzvləri demiryolu vağzalına toplaşmışdılar. Heyət yola düşməzdən öncə ilk olaraq M.Ə.Rəsulzadə, sonra Ə.Cövdet (Pepinov) və Ə.Ağaoğlu çıxış etmişdilər.

Bu, Əkbər ağa Şeyxülislamovun Azərbaycanda keçən son günüdür. Bundan sonra o, ömrünün sonunadək Fransada qalıb, ağır mühacirət həyatı yaşamağa məcbur olacaqdı.

Qeyd edək ki, Ə.Şeyxülislamov mühacirətdə olduğu illərdə sovet rejiminə qarşı mübarizəsinin davam etdirirdi.

1924-cü ilin payızından başlayaraq Polşa dövləti Marşal Pilsudskinin başçılığı altında Qafqaz mühacirlərinin bir təşkilatda birləşdirilməsi xəttini gücləndirməyə başladı. Bu məqsədlə Polşanın Türkiyədəki rəsmi təmsilçisi Roman Knoll tərəfindən İstanbulda Qafqaz Konfederatortlarının Birliyi Komitəsinin yaradılması qərarı alındı.

Ə.Şeyxülislamov da ilk yaradılan təşkilatda fəaliyyət göstərirdi. Əlavə edək ki, Sovet dövləti ilə Türkiyə arasında münasibətlərin yaxşılaşmasına, 1925-ci ilin dekabrın 17-də hər iki dövlət arasında dostluq və neytrallıq haqqında müqavilənin imzalanmasına baxmayaraq, 1931-ci ilə qədər bu ölkədə sovet rejimi əleyhinə təbliğat işləri aparılırdı.

1924-cü ilin oktyabrında İstanbulda 3 Qafqaz Respublikasının Azərbaycanın, Gürcüstanın və Şimali Qafqazın məsul siyasi xadimləri tərəfindən bu respublikalar arasında Konfederasiya yaradılması haqqında ittifaq aktı imzalandı.

Həmin aktı Azərbaycan adından imzalayanlardan biri də Ə.Şeyxülislamov idi (X.Sultan-zadə və Ə.Əmircanovla birlikdə).

1928-ci ilin dekabrın 4-də M.Ə.Rəsulzadə İstanbuldan Azərbaycan Milli Mərkəzinin Baş Katibi Ə.M.Topçubaşova məktub göndərir. O, məktubda Azərbaycan Milli Mərkəzinin burada keçiriləcək konfransında iştirakı məqsədi ilə M.Y.Mehdiyevin və Ə.Şeyxülislamovun gəlməsinə razılığını bildirir.

Azərbaycan Nüməyəndə Heyətinin 1929-cu ilin aprelin 6-da keçirilən iclasının protokoldan çıxarışda Ə.M.Topçubaşova uzun müddətə məzuniyyət verilməsi qeyd olunub.

Həmin iclas sədrliyi Ə.Şeyxülislamov etmiş, iştirakçıları isə M.Y.Mehdiyev, C.Hacıbəyli, M.Vəkilov və A.Atamalıbəyovdur. Nüməyəndə Heyətinin üzvləri Ə.M.Topçubaşovla görüşdükələri, ona səhəti və yorğunluğu ilə bağlı, öz istəyini nəzərə alıb məzuniyyət verilməsinə vacib sayırlar. İclasda məzuniyyət müddətində Ə.M.Topçubaşova büdcədə nəzərdə tutulan vəsaitin verilməsi bildirilir.

Qeyd edək ki, Mühacirətdə yaşayan azərbaycanlılar arasında, onların münasibətlərində problemlər yox idi. Vətənsizlik, Azərbaycanın işğalı, aparılan mübarizənin uzanması, ağır maddi vəziyyət, şübhəsiz ki, mühacirlərin münasibətlərinə də təsirli təəsürdürdü".

"Ömrünün son illərini o, yoxsulluq və ehtiyac içində keçirdi"

N.Yaqublu yazır ki, 1932-ci ildə Milli Mərkəz daxilindəki ziddiyyətlərdən başlayaraq Ə.M.Topçubaşovla Ə.Şeyxülislamov arasında narazılıq yaranmışdı. 1934-cü ildə Ə.Şeyxülislamov "Qafqaz" jurnalında "Azərbaycan mühacirətində" başlıqlı yazısında yenidən dünyadan köçmüş Ə.M.Topçubaşovun tənqid etmiş və bu da onun ailəsində etirazla səbəb olmuşdu. Bundan sonra Ə.Şeyxülislamov Milli Mərkəz üzvlüyündən xaric edilmişdi. "Ə.Şeyxülislamov 1961-ci ildə Parisdə vəfat etdi. Ömrünün son illərini o, yoxsulluq və ehtiyac içində keçirdi. Onu Paris yaxınlığındakı Bobinyə - müsəlman qəbiristanlığında dəfn etdilər-deyə N.Yaqublu bildirib.

Ömrü qürbətdə başa çatan, Azərbaycanı daim azad və özgür görmək istəyən, son nəfəsinə qədər buna görə mübarizə aparacaq Şeyxülislamovun arzuları uzun illər sonra çin oldu. İrəvanda doğulan, orada boyabəşadən Şeyxülislamov milli tariximizdə öz yeri olan dövlət xadimidir. İllər keçir, amma onun parlaq şəxsiyyəti unudulmur, ruhu xatırlanır...

İradə SARIYEVA